

PLANTKUNDE UIT DE OUDE DOOS.

In een der vorige jaargangen van *D. L. N.* heeft eens een aardig stuk gestaan over dierkunde van vroeger eeuwen. In aansluiting daarmee wil ik nu eens iets over oude plantkunde schrijven, waartoe ik voornamelijk gebracht werd, doordat ik voor eenigen tijd een zeer merkwaardig boek in handen kreeg, getiteld: de *Friesche Lust-gaarde*. Dit werk, dat nog al zeldzaam schijnt te zijn, althans op de Provinciale- en Buma-bibliotheken tot voor kort niet aanwezig was, is uitgegeven hier te Leeuwarden in 't jaar 1686 en geschreven door: Simon Abbes Gabbema. Wel is waar geen natuur-historicus, hij was nl. Geschiedt-Schrijver van de Lands-Heerlijkheid van Friesland, maar toch iemand die van Plantkunde ook wel 't een en ander wist, zij 't dan ook veelal niet uit eigen waarneming, daar bovengenoemd boek letterlijk wemelt van aanhalingen uit allerlei Grieksche en Latijnsche schrijvers.

Uit deze *Friesche Lustgaarde* nu, wilde ik eenige, willekeurig hier en daar uitgekozen bloempjes, (dikwijls prachtige „stijlboempjes” ook!) aan onze lezers aanbieden. Hierbij zal ik de oude spelling maar behouden en alles geven zoo het er staat zonder ook een bepaalde volgorde in acht te nemen.

We steken dus van wal, en vinden voor in 't boek, eerst een aantal prulgedichtjes, enz. om dan te komen tot een beschrijving der boomen. B.v. van de citroen vertelt hij o. a.

„Een stuk goudw in eene Limoen gesteecken, of in 't zap van hetzelfde gelegd, zal ligter worden (kleur of gewicht ?...); de reeden, daar af, laatten wij de Naatuyr-onderzoekkeren bevoelen zijn. Paarden in der zelfder zap, één of tweemaal door een doek getrokken, gelegd weezende worden in 4, 5 of 6 daagen week als Hoonig.”

De Vijg. Een zeer merkwaardige plant, want zij: „brengh heur vrugt, zonder bloeijzel voort. Deeze vrugt bot met de blaaden uyt. Is eerst als een knoopje of wartte, wordt allenkens grooter en tot een volkoomene Vijge, van gestel rond en langagtig, als de Peeren; eenige zijn vlak rond, als de Cypelen (cypel is Friesch voor ui), anderen tuszen beyde. —

— Andere Appel (!) vrugt wordt door heure blaaden overdekt. De Vijg alleene groeyt'er booven op, en koomt eer dan 't blad.”

Past op menschen, dat ge niet veel van deze vruchten eet, want: „Die veele Vijgen eetten, worden van de Luyzen gequelt en krijgen veel wormen in de buyk.”

De Moerbeezje-boom: „.....doch men zal ze verre van de waatterbakken afplantten, want is dorstig van aard, en zal, door geduyrig voortkruypen, derwaart spoeden (!), al is daar verre vandaan, jaa! boort door muyren heen.”

Van de Moerbij is 't maar een kleine overgang naar de Zijderupsen, over welke insekten Gabbema ons onder andere het volgende vertelt:

„Grootter en zoo dik vast als een kleene vinger en eenige maalen vervelt weezende, zet men ze in papiere huyszjes, en, dan spinnen zij dien draad van zijdde, daar heur buyk vol af is, met de voeten, en bewindden' er, der wijze in, dat naauwelijck te zien zijn; dit geschied veertig dagen van den opgang des Zeevensters, tot aan der zonnen stilstand.”

Maar 't mooiste komt nu pas:

„Naa dat, nu heur werk hebben afgelegd, dan sterven zij en worden allenkens met een schobbige rok bekleed, geelachtig gelijk eene kreeft, en van fatzoen een Quakkelpijppje (?) niet ongelijk; ook gaan deze juncturen of voegingen of leeden voorwaarts en achterwaarts; na sommige daagen herleeven (!) zij, en kruypen uyt de schelpen en verkrijgen vleugelen, worden als Pepels of Capelleten, maar niet zeer groot, zijn log en doddig, zitten op malkan-deren als vliegen, teelen, en vlidderen hier en ginder met heur vleugelen, tot dat heure eyjeren, op een papier of doekkje, leggen, der viszen eyjeren of het zaad van Hirst niet ongelijk, dan sterven andermaal (!) en men werpt ze wech.”

Nu gaan wij over tot de Okker-Nootte-boom (*Juglans*), waarvan de bladeren tegenwoordig

nog al eens aanbevolen worden als middel tegen de muggeplaag in de slaapkamer, gedurende de zomermaanden; maar als Gabbema dit eens hoorde! Hoe zou hij ons waarschuwen, want: „De kragt des Booms en blaaden ontstelt de Hersenen en brengt vadsigheid aan den geenen, die' er onder rusten. —

Maakt een breede schaaduwe in welke te rusten, het der gezondheid hinderd. De blaaden geeven een lieflijke reuk, maar die sterk en ongezond is. —

— Met den aanvang van Lentte koomen lange en zaazelige kattedens, twee of drie bijeen, die daar ontpluyken en geel worden, hangen neederwaart en vallen zoodra het blad verschijnt, af; dan verschijnt in plaats van 't af gevallen, de Noot, twee of 3, of ook vier bijeen. —

— Tuszen deeze (Juglans) en den Eek-boom zouwde zoodanige vijandschap zijn, dat neevens elkander geplant weezende, de eene de andere bederft.”

Het blijkt dat verschillende van de tegenwoordig algemeen bekende plantkundige begrippen ten tijde van Gabbema nog niet bekend waren, zoo wist hij zelf althans b. v. niet wat samengestelde bladeren zijn; dit wordt onder anderen duidelijk als men bij den Vlierboom leest:

„Blaaden heeftze, die tegen elkandere ooverstaan, veeltijds vijf, zomtijds zeeven zelden agt, op een steel.”

Hij maakt geheel geen onderscheid tusschen samengestelde en enkelvoudige bladeren. Nu we 't toch over den Vlierboom hebben, kunnen wij met een nagaan, wat G. over de Judas-ooren zegt.

Deze groeyen meest in de Noordergewesten aan de Vliertakken, die eenjarig zijn; zijn schorsagtig, leeragtig, knorrig en gerimpelt; hebbende veel plooijskens en velletjes, als ooren, bruyn van verwe en hard; in waatter gelegd, worden zacht, zwellen, als Spongjen, zijn laf van smaak en als gezooden leer. —

Maar wat de Judas-ooren nu eigenlijk zijn, wordt niet vermeld. — Zelfs wat meeldraden zijn, wist hij niet, b. v. bij de Wilde-Pruym-Boom of Sleedooren kan men lezen: »IJder bloemtje heeft vijf witte blaadjes en ijder bloem achtien witte haartjes, en op elk spits een geel huytje.

Deezer wijze zijn bijkans de bloemen van alle zoortten van Ooftboomen, als Kerszen, Pruymen, Appelen, begaaff, behalve, dat me, te mets meer haartjes en spitzen in deeze, dan de wilde Pruym vindt.»

Over allerlei biologische merkwaardigheden kon hij ons natuurlijk nog niets vertellen; zoo wordt b. v. bij de Zonne-Daauw geen woord gezegd over 't insekteneten. hoewel hij reeds wel twee soorten van Drosera onderscheidt. Verder vertelt hij er verder o. a. van: »Zoo genoemd, omdat: des Zoomers, jaa! in de aller heetste dagen, de blaaden met klaare Daauw-droppen beladen heeft, die de hitte der zonne niet alleen naa zich trekt, maar te vermeenigvuldigen schijnt. —

— Als men de blaaden met korlen van grof zout zaamen stampd en ergens oplegt daar zullen aanstonds blaaren oprijzen.»

Van den Eik zegt hij ook veel moois: »Draagt *twecërleye vrugt*, de eene, die tuszen de blaaden wast, noemt me Eekkelen, op Latijn Glandes, de andere aan de blaaden, op Latijn Galla, en bij ons Gal-nootte of Eykken-appel, doordien een klein Appeltje verbeeld. Gall-nootten groeyen op ouwde Eykkenboomen, zijn alle van geen eener waarde, groeyen gemeenlijk aan de dunste rankken, zonder steel.

Men vindt ze noch in Hoog- noch Needer- Duytsland aan de Eykke, maar wel op de bladen, de zoo genoemde Eykken-appelen, die onnut zijn en Pilulae Asininae, Eezel-appelen genoemd worden. —

— Deeze boom en de Olijf zijn elkandere zoo vijandig, dat de eene, in des anders gruppel gesteld weezende, zal sterven, zoo doet ook de Eykke gesteld zijnde ter zijdde van de Okker-noot.»

Leeuwarden.

G. A. POSTHUMA.

(Wordt vervolgd.)